

Prof. univ. dr. Emőd Veress
Lect. univ. dr. János Székely

**Efectul pozitiv al
autorității de lucru
judecat în procesul civil**

Editura
Hamangiu

CAPITOLUL II

Evoluția reglementării efectului pozitiv al autorității lucrului judecat în dreptul român

§1. Presumția lucrului judecat sub imperiul Codului civil din 1864

Instituția autorității lucrului judecat era cunoscută deja dreptului roman^[1]. Totuși, primele izvoare scrise^[2] certe ale vechilor legiuri din principatele române nu au consacrat această autoritate, reluarea judecării asupra aceleiași pricini fiind permisă odată cu schimbarea relativ frecventă a domnitorului sub domnia căruia litigiul a fost tranșat. Prin instituirea unor cauțiuni^[3] sau prin acte normative care tindeau la a conferi un caracter perpetuu celor hotărâte de domnitori^[4] s-a încercat limitarea posibilității de reeditare a litigiilor deja soluționate, fără ca acest scop să fie atins. Primele interdicții scrise cu privire la reluarea judecării finalizate apar în Manualul juridic al lui Andronache Donici (1814)^[5], fiind apoi urmate de cele ale Codului Calimach (1817) inspirate din dreptul austriac, și cele cuprinse în Codul Caragea (1818); finalmente efectul negativ al autorității lucrului

[1] A se vedea M.A. BALȘ, *Studiu asupra autorității lucrului judecat în dreptul roman, civil și penal*, Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1895; D. ALEXANDRESCO, *Principiile...*, *op. cit.*, vol. 3, p. 527; A. NICOLAE, *Relativitatea...*, *op. cit.*, p. 58-60.

[2] Pentru o enumerare exhaustivă a izvoarelor care reglementau autoritatea lucrului judecat în vechiul drept român, cu citarea textelor relevante, a se vedea D. ALEXANDRESCO, *Explicațiunea...*, *op. cit.*, vol. 7, p. 449-452.

[3] E. FLORIAN, *Puterea...*, *op. cit.*, p. 40. Autorul enumeră *zavesca* sau *zaveasca* aplicate în Moldova, și *prada* aplicată în Țara Românească drept exemple ale unor asemenea cauțiuni cu efect descurajant.

[4] V.G. CĂDERE, *Despre autoritatea...*, *op. cit.*, p. 13-15.

[5] D. ALEXANDRESCO, *Explicațiunea...*, *op. cit.*, vol. 7, p. 311.

judecat a fost consacrat prin art. 364 al Regulamentului Organic al Moldovei (1832)^[1].

În textul Codului civil din 1864 care a „supraviețuit” pentru o anumită perioadă majorității prevederilor Codului (abrogate în 2011 la intrarea în vigoare a actualului Cod civil) și s-a aflat în vigoare până la abrogarea^[2] intervenită ca urmare a intrării în vigoare a Codului de procedură civilă în 2013 (Legea nr. 134/2010), *autoritatea lucrului judecat* s-a manifestat – fidel concepției adoptate de Pothier^[3] la formularea normelor echivalente din Codul Napoleon – în forma *prezumției legale absolute*^[4] (*iuris et de iure*), irefragabile a veridicității celor stabilite prin hotărârea judecătorească definitivă. Presumpția a fost instituită prin prevederile art. 1200 pct. 4 [textul echivalent din Codul civil francez din 1804 fiind art. 1350 alin. (3)] coroborate cu prevederile art. 1201 și art. 1202 C. civ. 1864 (echivalentul în dreptul francez fiind art. 1351 și art. 1352 C. civ. 1804)^[5]. Reglementarea autorității de lucru judecat ca prezumție în rândul probelor a fost, deci, o soluție transpusă de către legiuitorul român din dreptul francez^[6]. Redăm aici textul original al normei edictate de către legiuitorul francez și forma în care acest text original a fost transpus de către legiuitorul

^[1] V.G. CĂDERE, *Despre autoritatea...*, op. cit., p. 15-16; A. NICOLAE, *Relativitatea...*, op. cit., p. 64-65.

^[2] A se vedea art. 230 lit. a) din Legea pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, publicată în M. Of. nr. 409 din 10 iunie 2011.

^[3] A. NICOLAE, *Relativitatea...*, op. cit., p. 65.

^[4] G. PORUMB, *Codul...*, op. cit., vol. 1, p. 365; I. LEȘ, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole*, 2, Ed. C.H. Beck, București, 2015, p. 649.

^[5] V.M. CIOBANU, M. NICOLAE, *Noul Cod de procedură civilă comentat și adnotat*, vol. 1, 2, Ed. Universul Juridic, București, 2016, p. 1180; I. DELEANU, *Tratat... [2005]*, op. cit., vol. 2, p. 64-65. Pentru comparația textelor originale, a se vedea și C. NACU, *Comparațiune între Codul civil român și Codul Napoleon*, Ed. Librăriei Leon Alcalay, București, p. 528-529.

^[6] I. LEȘ, *Noul Cod...*, op. cit., p. 649; I. STOENESCU, S. ZILBERSTEIN, *Drept procesual...*, op. cit., p. 523.

român – în versiunea republicată a Codului civil din 1864, cu suprimarea limbajului arhaic al textului inițial.

Textul

Codului Napoleon^[1]

1350. La présomption légale est celle qui est attachée par une loi spéciale à certains actes ou à certains faits : tels sont,

(...)

4.° La force que la loi attache à l'aveu de la partie ou à son serment.

1351. L'autorité de la chose jugée n'a lieu qu'à l'égard de ce qui a fait l'objet du jugement. Il faut que la chose demandée soit la même ; que la demande soit fondée sur la même cause ; que la demande soit entre les mêmes parties, et formée par elles et contre elles en la même qualité.

1352. La présomption légale dispense de toute preuve celui au profit duquel elle existe.

Nulle preuve n'est admise contre la présomption de la loi, lorsque, sur le fondement de cette présomption, elle annule certains actes ou dénie l'action en justice, à moins qu'elle n'ait réservé la preuve contraire, et sauf ce qui sera dit sur le serment et l'aveu judiciaires.

Textul

preluat de legiuitorul român

Art. 1200 – Sunt prezumții legale acelea care sunt determinate special prin lege, precum:

(...)

4. puterea ce legea acordă autorității lucrului judecat.

Art. 1201 – Este lucru judecat atunci când a doua cerere în judecată are același obiect, este întemeiată pe aceeași cauză și este între aceleași părți, făcută de ele și în contra lor în aceeași calitate.

Art. 1202 – (1) Prezumția legală dispensează de orice dovadă pe acela în favoarea căruia este făcută.

(2) Nici o dovadă nu este primită împotriva prezumției legale, când legea, în puterea unei asemenea prezumții, anulează un act oarecare, sau nu dă drept de a se reclama în judecată, afară numai de cazurile când legea a permis dovada contrarie și afară de aceea ce se va zice în privința jurământului și mărturisirii ce ar face o parte în judecată.

^[1] *Code Napoléon, édition originale et seule officielle*, Imprimerie Impériale, Paris, 1807, p. 349-350, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406276n>.

Textul român, așa cum reiese din comparația cu textul original nu a reluat în mod riguros prevederile art. 1351 al Codului Napoleon: teza I a textului original este absentă. Această primă teză, care impune ca autoritatea de lucru judecat să se întindă numai asupra ceea ce a făcut obiectul judecării, corolar al triplei identități la care teza a II-a a textului se referă nu constituie o pură figură de stil, redundantă în urma consacrării celei de-a doua teze, ci este indispensabilă pentru corecta interpretare a normei. Astfel, nu pot fi înzestrate cu efectele autorității lucrului judecat acele conținuturi ale hotărârii care nu au făcut obiectul verificării de către instanță, într-o procedură contradictorie. În această optică a legiuitorului francez autoritatea lucrului judecat se limitează la procesele soluționate în procedura contencioasă, hotărârile pronunțate în procedura necontencioasă nefiind apte să genereze efectele acestora^[1].

Opțiunea legiuitorului român, indiferent dacă a survenit în mod conștient sau nu, a produs o consecință profundă și deseori ignorată, asupra căreia vom reveni în cele ce urmează, dar pe care ținem să o subliniem încă de acum: în concepția Codului civil din 1864 autoritatea lucrului judecat era văzută ca *un mijloc de probă sub forma unei prezumții absolute (irefragabile)* privind concordanța conținutului hotărârii cu adevărul obiectiv^[2], fiind supusă regimului juridic al probelor în procesul civil, chiar dacă prezumțiile prezintă caractere care le deosebesc de celelalte mijloace de probă^[3].

Totodată, mijlocul procesual prin care această prezumție putea fi valorificată a constat într-o excepție de fond, mijloc de apărare cu o dublă calitate, materială cu privire la conținut și procesuală cu privire la condițiile invocării^[4]. Din acest motiv, *Dimitrie Alexandresco* sublinia: ceea ce era reglementat în textul Codului civil din 1864 nu constituia o simplă excepție de procedură cum s-a înfățișat în dreptul

^[1] A se vedea D. ALEXANDRESCO, *Explicațiunea...*, op. cit., vol. 7, p. 480-487.

^[2] D. ALEXANDRESCO, *Principiile...*, op. cit., vol. 3, p. 526-527; E. FLORIAN, *Puterea...*, op. cit., p. 40-44.

^[3] A se vedea, în acest sens, E. MIHULEAC, *Sistemul probator în procesul civil*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, p. 321-324.

^[4] A.-M.R. PÂRVU, *Autoritatea...*, op. cit., p. 41-42.

roman, ci una de fond, care trebuia însă cuprinsă printre prevederile Codului de procedură civilă din 1865^[1].

Orice hotărâre definitivă^[2] a instanțelor din România, cele ale instanțelor străine învestite cu formulă executorie (procedura de *exequatur*) și cele rezultate din procedura arbitrajului, de asemenea sub rezerva învestirii cu formulă executorie^[3], care priveau fondul litigiului, inclusiv cele care au antamat fondul, chiar și cu efectul respingerii acțiunii erau considerate a genera autoritatea lucrului judecat^[4]. Hotărârile cu caracter provizoriu și ordonanțele președințiale (la vremea respectivă un *novum* al procesului civil român, inspirat din procedura *référé*-ului din dreptul francez) în schimb nu erau apte să genereze efectele autorității lucrului judecat^[5].

În privința elementelor constitutive ale autorității de lucru judecat, doctrina (așa cum am amintit mai sus) a reținut că ele sunt formate de identitatea de obiect, de cauză și de părți.

1. *Identitatea de obiect*, în concepțiile doctrinare și jurisprudențiale^[6] dezvoltate inițial pe baza reglementării Codului civil din 1864, desemnată cu adagiile *eadem res* (lucru identic), și *eadem jus* (drept identic) a impus pentru existența sa ca judecata anterioară să fi privit același „corp cert” – *idem corpus* adică, același lucru – în aceeași întindere (*eadem quantitas*) și privitor la același drept (*idem jus*)^[7]. În această concepție, hotărârea prin care acțiunea declanșată în vederea obținerii unei părți dintr-un lucru a fost respinsă cu privire la fondul acesteia nu producea autoritatea lucrului judecat față de o nouă acțiune prin care lucrul întreg este pretins, în timp ce în situația

[1] D. ALEXANDRESCO, *Explicațiunea...*, op. cit., vol. 7, p. 456.

[2] Chiar și în accepțiunea vremii, autoritatea lucrului judecat cunoștea două calificări în funcție de susceptibilitatea la căile ordinare și extraordinare de atac a hotărârii din care rezulta: autoritatea provizorie, și cea irefragabilă a lucrului judecat. *Ibidem*, p. 488-489.

[3] *Ibidem*, p. 505.

[4] *Ibidem*, p. 457-459.

[5] *Ibidem*, p. 491-494.

[6] A se vedea *ibidem*, p. 517-527.

[7] *Ibidem*, p. 516.

inversă (ordinea pretențiilor fiind de la întreg la parte) efectele lucrului judecat s-ar fi produs^[1].

2. *Identitatea de cauză (eadem causa petendi)* era concepută ca având un înțeles care se diferențiază de cauza actelor juridice în general.

Prin cauză se înțelege, în materie de lucru judecat faptul juridic sau material, care constituie temeiul legal al beneficiului sau dreptului cerut, ori a excepțiunei propuse, origina și sorgintea lui, *origo petitionis*, după expresia lui Ulpian^[2].

Autorul citat prezintă și critica avansată de *Planiol* a acestei concepții, care își găsește sorgintea în normele dreptului roman privitoare la acțiunile reale, și care a fost ulterior generalizată și în privința acțiunilor personale, cu rezultatul confuziei între cauza și obiectul pretenției sau a apărării; înlăturarea acestei dificultăți doctrinare este posibilă în optica autorului prin aplicarea noțiunii identității de chestiune litigioasă (*eadem quaestio*) de asemenea de sorginte romană^[3]. Exemplificând: dacă obiectul unui proces este constituit de obligarea vânzătorului la predarea unui cal către cumpărător, obiectul acestui litigiu va fi constituit de dreptul de proprietate asupra calului, cauza acțiunii fiind contractul de vânzare între părți^[4].

3. *Identitatea de părți (eadem conditio personarum)* era înțeleasă ca fiind identitatea juridică a persoanelor care au participat în cadrul procesului inițial (sau, măcar au avut această posibilitate, fiind încunoștințate de existența procesului), cu cele care participă în noul proces, în poziții identice. Doctrina dezvoltată sub imperiul Codului civil din 1864 a subliniat în mod special: cerința triplei identități este impusă de analogia judecătii desfășurate între părți cu actul juridic,

^[1] *Ibidem*, p. 521.

^[2] *Ibidem*, p. 527-528.

^[3] *Ibidem*, p. 527.

^[4] *Ibidem*, p. 528. În schimb, autorul arată (*ibidem*, p. 530.) dacă aceeași cauză (de exemplu, pentru vicii ascunse) ar permite exercitarea a două acțiuni distincte [acțiunea redhibitorie (pentru rezilierea contractului) și acțiunea estimatorie (pentru reducerea prețului)], odată exercitată una dintre ele, în temeiul principiului *electa una via non datur recursus ad alteram* cealaltă acțiune nu mai poate fi exercitată în condițiile identității de obiect și de cauză.

când principiul relativității efectelor actului (*res inter alios acta*) exclude ca hotărârea să producă efecte față de terțe persoane^[1]. Identitatea părților însă nu trebuia înțeleasă nici sub imperiul Codului civil din 1864 în forma identității fizice între participanții la judecată, fiind admisă că aceasta trebuie considerată din perspectivă juridică, succesorii universali sau cu titlu universal în drepturi, cu privire la întregul patrimoniu, și cei cu titlu particular cu privire la drepturile dobândite fiind considerați a fi identici cu autorii lor, și în sfera efectelor hotărârii fiind atrase și alte categorii de persoane în mod indirect (avânzii-cauză)^[2].

§2. Lucrul judecat sub imperiul Codului de procedură civilă din 1865 (modificat în 1948)

2.1. Considerații generale

Așa cum am arătat în cadrul prezentării conceptelor autorității și puterii lucrului judecat, în forma sa inițială, Codul de procedură civilă din 1865 nu a conținut norme privitoare la excepția de natură procesuală a autorității lucrului judecat. Astfel, în mod implicit, oricine dorea să se prevaleze de această excepție era dator să invoce lucrul judecat în forma mijlocului de probă constituit de prezumția legală absolută (*iuris et de iure*) a autorității lucrului judecat în cursul probațiunii și în fața instanțelor de fond, ea neputând fi invocată pentru prima oară în fața Curții de Casație, instanță care nu era chemată să se pronunțe asupra fondului litigiului^[3].

Trebuie să remarcăm aici: deși excepția autorității lucrului judecat nu putea fi invocată de către instanța de judecată din oficiu, așa cum am arătat și mai sus, înainte de modificarea Codului de procedură civilă din

[1] D. ALEXANDRESCO, *Explicațiunea...*, op. cit., vol. 7, p. 539-540.

[2] *Ibidem*, p. 540 și urm.

[3] D. ALEXANDRESCO, *Principiile...*, op. cit., vol. 3, p. 528. Totuși, Curtea de Casație era în drept să verifice existența condițiilor excepției autorității lucrului judecat în cauză, când excepția a fost invocată în fața instanțelor de fond. C. HAMANGIU, *Codul civil adnotat*, vol. 3, Ed. Librăriei „Universala” Alcalay & Co, București, 1925, p. 124, pct. 7.

1865 prin Legea nr. 18/1948, această excepție avea totuși un caracter de „ordine publică”, în înțelesul că era aplicabilă deopotrivă în câmpul dreptului civil, cât și al dreptului penal sau administrativ^[1]. Părțile în schimb erau libere să nu invoce excepția care, înainte de modificarea Codului de procedură civilă din 1865 nu putea fi invocată din oficiu, atâta timp cât nu privea elemente ale cauzei de care părțile nu pot dispune^[2].

Caracterul substanțial al efectului pozitiv al autorității de lucru judecat în această concepție era dat de faptul că în toate accepțiunile în care aceasta putea fi invocată, ea era considerată a absolutiza drepturile și obligațiile corelative ale părților care au fost manifestate prin partea dispozitivă a hotărârii judecătorești. La această concluzie ne conduce și prevederea inițială a art. 404 C. proc. civ. 1865^[3] care supunea efectele puterii lucrului judecat, în formularea textului inițial, termenului general de prescripție de 30 de ani, prevăzut de art. 1890 C. civ. 1864. Astfel, excepția autorității lucrului judecat conducea la prezumția absolută a existenței unor drepturi în favoarea părții care a câștigat procesul inițial, inclusiv în sarcina părții perdante.

Rămâne de netăgăduit că excepția (substanțială) a lucrului judecat a comportat valențe procesuale importante, deoarece admiterea acesteia trebuia în mod necesar să conducă la înlăturarea cererilor în probațiune cu teză probatorie contrară faptelor prezumate în mod irefragabil în virtutea art. 1200 pct. 4 C. civ. 1864:

Finele de neprimire bazat pe autoritatea lucrului judecat, această excepțiune peremptorie de fond, este de ordine publică, art. 1202 ne dând drept celui cărui i se opune a reclama în justiție și a proba contra adevărilor judecătorești declarate prin hotărâri definitive^[4].

^[1] A se vedea, de exemplu, jurisprudența citată de C. HAMANGIU, *Codul...*, op. cit., vol. 3, p. 157, pct. 291. „Principiul autorității lucrului judecat proclamat prin art. 1201 din codul civil este un principiu de ordine publică, care are a fi aplicat nu numai în materie de drept privat și de drept penal, ci și în materie de drept electoral”.

^[2] A. NICOLAE, *Relativitatea...*, op. cit., p. 149.

^[3] A se vedea *supra* nota 23.

^[4] C. HAMANGIU, *Codul...*, op. cit., vol. 3, p. 174, pct. 2.

Mai mult, în condițiile existenței triplei identități de părți, obiect și cauză ea trebuia să conducă la respingerea pe fond a cererii de chemare în judecată. În acest sens s-a pronunțat și jurisprudența vremii:

Din regula *res iudicata pro veritate habetur* rezultă că orice cerere sau excepțiune nouă care ar tinde să repună în chestiune, între părți, existența sau neexistența raportului juridic care a fost obiectul unei contestațiuni anterioare, poate să fie respinsă prin o excepțiune sau replică trasă din autoritatea lucrului judecat^[1].

Ori de câte ori autoritatea judecătorească statuează asupra chestiunilor deja tranșate, considerațiunea subsistând există autoritate de lucru judecat și nu se mai poate reveni asupra ei fără a aduce o atingere acestui principiu pe care interesul social îi cere^[2].

În câmp normativ, *efectul negativ (procesual) al autorității lucrului judecat* s-a diferențiat de acest concept substanțial cu valențe procesuale mult mai târziu în cadrul Codului de procedură civilă din 1865, în forma unei *excepții procesuale* absolute, peremptorii. Norma relevantă a fost introdusă în urma modificării Codului prin Legea nr. 18/1948, la art. 166 C. proc. civ. 1865^[3].

2.2. Cerința triplei identități pentru invocarea autorității lucrului judecat^[4]

Această modalitate de reglementare inițial unitară a autorității lucrului judecat în forma unei prezumții instituite prin normele Codului

[1] *Ibidem*, p. 133-134, pct. 78.

[2] *Ibidem*, p. 157, pct. 294.

[3] V.M. CIOBANU, M. NICOLAE, *Noul Cod... [2016], op. cit.*, vol. 1, p. 1180; A. HILSENRAD, I. STOENESCU, *Procesul civil...*, op. cit., p. 319-320; I. STOENESCU, S. ZILBERSTEIN, *Drept procesual...*, op. cit., p. 522-523; G. PORUMB, *Codul...*, op. cit., vol. 1, p. 365. A se vedea și forma republicată a Codului de procedură civilă din 1865 în M. Of. nr. 45 din 24 februarie 1948.

[4] La redactarea prezentei secțiuni autorii s-au bazat în parte pe rezultate publicate în cadrul analizei impactului practic al schimbărilor survenite în regimul juridic aplicabil autorității de lucru judecat. A se vedea E. VERESS, J. SZÉKELY, *Relativitatea efectului pozitiv al autorității de lucru judecat. Oscilații doctrinare și jurisprudențiale, Pandectele Române*, nr. 1, 2020, p. 94-101.

civil din 1864, ulterior devenită eterogenă, prin introducerea art. 166 în Codul de procedură civilă din 1865 a ridicat o problemă. Oare cerința așa-numitei *triple identități* (de părți, obiect și de cauză) constituia în continuare o premisă *sine qua non* a invocării efectului pozitiv (substanțial) al autorității de lucru judecat, în baza art. 1201 C. civ. 1864, sau numai o precondiție a invocării efectului negativ (procesual) al autorității de lucru judecat, manifestat prin art. 166 C. proc. civ. 1865?

Conform tezei noastre, pe care o demonstrăm în cele ce urmează, în jurisprudența inițială născută sub imperiul Codului civil din 1864, aceste efecte s-au diferențiat treptat, astfel încât *de lege lata* tripla identitate constituia o cerință comună lor până la momentul la care textele Codului civil din 1864 care au impus această soluție și-au pierdut puterea normativă prin intrarea în vigoare a Codului de procedură civilă în anul 2013.

Tripla identitate constituia cerința *sine qua non* a invocării autorității lucrului judecat în legiuirile romane^[1]. Textul^[2] art. 1351 al Codului civil francez din anul 1804 a rămas fidel acestei concepții. Doctrina franceză contemporană cu reglementarea inițială a Codului civil din 1864 a statuat în felul următor (sublinierile originale sunt păstrate):

Sentința dată este considerată expresiunea adevărului! De unde și *excepțiunea lucrului judecat*, care va permite beneficiarului unei hotărâri să respingă orice cerere nouă, având același obiect. Dar față de cine există această autoritate a lucrului judecat? Articolul 1351–1201 R., ne răspunde că, pentru ca noua cerere să fie respinsă prin excepțiunea *rei iudicatae*, trebuie ca ea să fie ridicată *între aceleași părți* și să fie vorba de o cerere formată de ele sau în contra lor *în aceeași calitate*. Așadar, efectul hotărârilor este *relativ*. Ele nu folosesc și nu vatămă decât părților angajate în instanță iar nu și terților. *Res iudicata inter alios aliis neque nocere neque prodesse potest*^[3].

^[1] A se vedea M.A. BALȘ, *Studiu...*, op. cit., p. 41-61.

^[2] A se vedea C. NACU, *Comparațiune...*, op. cit., p. 528.

^[3] A. COLIN, H. CAPITANT, *Curs elementar de drept civil francez*, vol. 1, traducere de VICTOR GEORGE CĂDERE și IOAN MILOAIE, 8, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, București, 1940, p. 120. Citatul menționează atât textul din Codul Napoleon, cât și textul analog al Codului civil din 1864.